

Анотація

Стаття посвячена определению роли и места курса "Археология Украины" в процессе подготовки учителя сельской общеобразовательной школы. Автор на основе собственного опыта предлагает методические рекомендации относительно подготовки и проведения практических занятий со студентами с археологическим материалом.

Гарбар Г.

**МІСЦЕВИЙ ТУРИЗМ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
КІНЦЯ 70-Х-ПОЧАТКУ 80-Х РОКІВ:
ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТА ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК ТУРИСТСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.**

Останнім часом питання історії розвитку вітчизняного туризму все частіше привертають увагу науковців. З'явилися роботи, присвячені діяльності туристичної фірми "Супутник" ЦК ЛКСМ України (В. Зінченко), розвитку екскурсійної справи у 20-ті роки (О. Костюкова), соціально-економічним передумовам розвитку туризму в Україні в 60-х-80-х рр. (С. Попович), періодизації вітчизняного туризму (О. Любовець), систематизації розвитку туризму на Україні в цілому (Т. Дьорова та ін.). Проте сторінки історії туризму на Миколаївщині залишаються маловідомими. Тому мета статті полягає у тому, щоб принаймні частково спробувати заповнити цю лакуну і на основі аналізу архівних джерел з'ясувати характер розвитку такого різновиду внутрішнього туризму як місцевий туризм в області кінця 70-х – першої половини 80-х років та його вплив на розвиток туристської інфраструктури.

Під внутрішнім туризмом розуміють туризм в межах власної країни. Проте цей туризм теж є різним. По-перше він може бути виїзним за межі певної адміністративної одиниці, наприклад, області, хоча при цьому турист не пересікає державних кордонів, а відправляється до туристичних атракцій інших областей. За радянських часів такі поїздки визначалися як внутрішньосоюзні та республіканські.

По-друге, виділявся туризм за маршрутами вихідного дня. Цей туризм в основному обмежувався територією власної області, але інколи «зачіпав» і сусідні.

По-третє, це був туризм за міськими, приміськими та міжміськими маршрутами.

Крім цього, внутрішній туризм – і за внутрішньосоюзними маршрутами і за маршрутами вихідного дня – здійснювався як організовано по лінії профспілок і БММТ "Супутник", так і міг реалізовуватися як самодіяльний (активний, або за іншою класифікацією спортивно-масовий), при якому турист виступав активним суб'єктом туристської діяльності. Хоча самодіяльний туризм також інколи дозволяв долати доволі великі відстані, все ж, як правило, він здійснювався в межах області.

Всій сукупності різновидів внутрішнього туризму був притаманним потужний вплив, який здійснювався на інфраструктуру території, навіть у першому своєму варіанті, оскільки, відправляючи власних мешканців за свої межі – на внутрішньосоюзні маршрути, область водночас приймала інколи доволі потужні потоки туристів з інших регіонів країни.

Це повною мірою відносилось до Миколаївської області, насамперед, до її обласного центра. Тож спробуємо дослідити, як впливав внутрішній туризм, насамперед, той, що ми визначимо як місцевий, тобто за маршрутами вихідного дня, але в межах області (хоча розуміємо, що інколи відмежувати маршрути, які сягали сусідніх областей буде важко) на розвиток туристської інфраструктури області. При цьому будемо враховувати і організований туризм і туризм самодіяльний.

Як вже зазначалося, ці різновиди становили складову внутрішнього туризму, який здійснювався в радянській Україні профспілками в "особі" Української Республіканської Ради з туризму та екскурсій та підпорядкованими їй обласними радами профспілок і Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" ЦК ЛКСМ України. Якщо перша структура відповідала за "дорослий" туризм, то молодіжний, у тому числі шкільний, здійснювався по лінії "Супутника".

Внутрішній молодіжний туризм поєднував у собі рекреаційну, ідеологічно-виховну і пізнавальну функції, яка набула форми краєзнавства. Реалізація двох останніх здійснювалася в межах постійно діючої туристської кампанії – Всесоюзної експедиції "Моя Батьківщина – СРСР", яка розпочалась в масштабах всієї країни з 1972 року. Перша – рекреаційна – функція насамперед реалізовувалася у вигляді акції "Північ-Південь" для школярів та учнів ПТУ з районів Крайньої Півночі, Сибіру та Далекого Сходу РРФСР, яких приймала у тому числі і Миколаївщина. У свою чергу школярі із самої області також мали можливість відвідувати інші регіони країни.

У зазначений період туристично-екскурсійну справу в УРСР здійснювали й деякі інші туристичні організації, що підпорядковувалися відповідним міністерствам та відомствам: Міністерству середньої та спеціальної освіти, Міністерству освіти, Міністерству культури, Державному комітету Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти.

По лінії Міністерства середньої та спеціальної освіти УРСР здійснювався туризм і екскурсії серед учнівської молоді. Організаційна система цього туризму складалася з туристично-краєзнавчих гуртків, секцій і клубів, а матеріальна база – з дитячих таборів та дитячих екскурсійних баз і станцій. На відміну від бюро подорожей та екскурсій країни, що виступали в якості суб'єктів туристської діяльності як економічної, тобто пропонували туристські послуги, туристичні клуби, секції і гуртки були об'єднаннями “споживачів” туристичного продукту, тобто безпосередньо туристів, які часто самі створювали і самі ж споживали туристичний продукт.

Розвиток вітчизняного туризму в першій половині 80-х рр. визначався стратегічними завданнями, що їх було сформульовано у спільній ЦК КПРС, РМ СРСР і ВЦРПС Постанові № 983 від 31 жовтня 1980 р. “Про подальший розвиток і вдосконалення туристсько-екскурсійної справи в країні”. На республіканському рівні конкретизацією цієї постанови стала постанова ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР і Уккрандрпрофу від 23 грудня 1980 року № 665.

Завдання цього документу, у свою чергу, були конкретизовані на рівні області у Постанові № 44 бюро Миколаївського обкому Компартії України, виконкому обласної Ради народних депутатів і президії обласної ради профспілок від 23 січня 1981 року “Про організацію виконання постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС “Про подальший розвиток і вдосконалення туристсько-екскурсійної справи в країні від 31 жовтня 1980 р. № 983” і постанови ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР і Уккрандрпрофу від 23 грудня 1980 року № 665”.

В Постанові бюро, підписаної секретарем Миколаївського обкому компартії, головою виконкому обласної ради народних депутатів Л. Г. Шараєвим, зокрема зазначалося:

“І. Миськкомам, райкомам Компартії України, миськрайвиконкомам, обкомам профспілок, обкому ЛКСМ України, облплану, обласній раді з туризму та екскурсій; обласним управлінням культури і профтехосвіти, обласному відділу народної освіти за участю зацікавлених організацій і установ вжити заходи з подальшого розвитку туризму та екскурсій в області. забезпечити суттєве збільшення обсягу та підвищення якості обслуговування, вдосконалення видів та форм послуг, що надаються, розширення мережі туристсько-екскурсійних установ. Повніше використовувати можливості туризму та екскурсій з метою покращення ідейно-політичного, трудового і морального виховання трудящих і учнівської молоді, для заохочення кращих виробників і переможців соціалістичного змагання.. Здійснити заходи щодо розширення мережі туристських клубів, секцій і гуртків, покращення їх роботи» (курсів мій –Г.А.) [1].

Тож, як вплинула ця постанова на розвиток туристської інфраструктури міста і області?

Загальні цифри щодо стану внутрішнього туризму до і після цієї постанови, принаймні, такої його складової як молодіжний, у тому числі, шкільний туризм, можемо дізнатися зі звітних документів структур, які займалися цим туризмом, таких, насамперед, як БММТ “Супутник” Миколаївського обкому комсомолу і обласне управління освіти, а також обласна рада профспілок.

Так, у Довідці про виконання виробничо-фінансового плану Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник” за 12 місяців 1979 р. відмічалось, що прийом радянських (тобто внутрішніх) туристів склав 16681, у тому числі школярів 10181, у томі числі учнів ПТУ 976.

На внутрішньосоюзні маршрути, тобто за межі області, було відправлено 4955 осіб, у тому числі учнівської молоді 2831, робочої молоді 2124 [2].

Отже, у 1979 році кількість туристів, що приймалася областю по лінії Бюро молодіжного туризму, більше ніж утричі перевищувала чисельність туристів, які з області виїздили.

У наступному 1980 році картина дещо змінюється. Відмітимо, що туристичний сезон цього року ще передував прийняттю постанови, оскільки вона була прийнята на початку 1981 р.

З “Пояснювальної записки до виробничо-фінансового звіту БММТ “Супутник” Миколаївського обкому комсомолу за 1980 рік”: “БММТ “Супутник” Миколаївського ОК ЛКСМ України здійснило у 1980 році прийом 18042 туристів». Зазначалося, що “великою популярністю серед школярів користуються поїздки до міст Одеси, Очакова, екскурсії на теплоході” [3].

Додавалося: що направлення туристських груп на внутрішньосоюзні маршрути здійснювалося за рахунок учнівської молоді області і працюючої молоді міста і склало 3968 туристів. “На маршрутах вихідного дня обслуговано 7603 туриста. Традиційними залишилися поїздки молоді до м. Очаків, Одесу, Херсон, екскурсії по місту Миколаєву, катання на катері” [4].

“Обком орендував 499 автобусів, якими було охоплено 17950 туристів” (тобто майже всі прибулі – Г.А.) [5].

Отже, в'їхало до області у 1980 р. 18042 туристи, виїхало на внутрішньосоюзні маршрути 3968, на маршрутах вихідного дня (з екскурсіями до Одеси і Херсона) побувало 7603 туристи.

Якщо порівняти з 1979 роком, то у 1980 році кількість туристів, що в'їхала, збільшилася майже на півтори тисячі, а що виїхала зменшилася майже на тисячу. Серед тих, хто виїхав 210 учнів ПТУ, а на маршрутах вихідного дня їх кількість становила 285 з 7603.

Як змінилися показники внутрішнього туризму в області за перший рік після прийняття Постанови № 44 по лінії “Супутника”?

З пояснювальної записки до виробничо-фінансового Звіту БММТ “Супутник” Миколаївського ОК ЛКСМУ за 1981 р.

“Прийом у 1981 році склав 27718 туристів.

Великий інтерес у школярів викликали поїздки до міст Одеса, Очаків, Херсон, екскурсії на теплоході по р. Південний Буг.

На внутрішньосоюзні маршрути направлено 10056 туристів за рахунок учнівської молоді області і робочої молоді міста.

На маршрутах вихідного дня обслуговано 11272 чоловіка.

Для обслуговування радянських туристів бюро... орендувало 580 автобусів [6].

Порівнюючи з попереднім періодом можемо відмітити, що суттєво збільшилися всі показники:

Прийнято туристів у 1981 р. 27718 проти 18042 у 1980 р., тобто майже на десять тисяч більше; виїхало за межі області 10056 проти 3968, тобто більше ніж на шість тисяч, і на 3669 більше (11272 проти 7603) туристів відправилося по маршрутах вихідного дня.

Суттєво збільшилася кількість орендованого для обслуговування туристів транспорту: з 499 до 580.

У наступному році молодіжний туризм в області виглядав таким чином, про який дізнаємося з Пояснювальної записки БММТ «Супутник» до звіту про виконання річної програми за 1982 р.

У 1982 р. прийнято 21845 туристів. На внутрішньосоюзні маршрути відправлено 10330 чоловік. На маршрути вихідного дня 8564.

Для обслуговування туристів орендувалося 592 автобуси.

Найбільшою популярністю знов користуються відвідування Очакова, Одеси, Херсону, екскурсії на теплоході по Р. П. Буг [7].

Отже, у 1982 році спостерігається скорочення кількості туристів, що в'їхала з 27718 до 21845, зменшується і кількість туристів по маршрутах вихідного дня з 11272 у 1981 році до 8564 у 1982 році.

Проте збільшилася кількість туристів, що виїхала на внутрішньосоюзні маршрути з 10056 у 1981 до 10330 у 1982 р.

Таким чином, 1981 р. виявився піковим на даному відрізку часу для розвитку для всіх видів внутрішнього туризму в Миколаївській області.

Крім БММТ “Супутник” місцевий туризм розвивається і по лінії обласної ради з туризму та екскурсій. Проте контингент туристів, що користуються саме профспілковим туризмом, дещо відрізняється від контингенту туристів по лінії “Супутника”. Це, як правило, дорослі, у тому числі сімейні з дітьми. Місцевий туризм і відпочинок для цієї категорії передбачав певні особливості, зокрема, наявність турбаз, від яких можна було б здійснювати походи на невеликі відстані, тощо.

Мав свою специфіку і туризм, який здійснювався по лінії облоно. Це був, з точки зору контингенту, шкільний туризм, який здійснювався по внутрішніх маршрутах і теж мав свою специфіку, у тому числі і з точки зору організаційної структури, що поставала у вигляді туристських або туристсько-краєзнавчих гуртків, секцій, клубів.

Щодо стану останнього дізнаємося з інформації відділу народної освіти Миколаївського облвиконкому, яка подається Миколаївському обкому КПУ згідно п. 9 тієї ж постанови, що зобов'язував відповідні структури надавати інформацію стосовно виконання поставлених завдань у січні 1983 р. і січні 1986 р.

Отже, облоно звітує: “Протягом літа 1981 – 1982 років на базі туристського табору “Компас” і обласного інституту вдосконалення вчителів було організовано курси з підготовки інструкторів шкільного туризму з числа вчителів загальноосвітніх шкіл. Всього підготовлено 53 інструктори.

В усіх районах області створені опорні школи з дитячого туризму і шкільного краєзнавства.

У загальноосвітніх школах і позашкільних закладах функціонує:

- туристських клубів – 1;
- туристських секцій і гуртків – 449;
- у них учнів – 7131” [8].

Відділ народної освіти чітко орієнтується на розвиток саме місцевого туризму, про що свідчить наступний абзац інформації:

“З метою покращення організації поїздок школярів і розвитку пішохідного туризму в області (курсів мій – Г.А.) виданий наказ облоно “Про подальше покращення порядку організації екскурсійних поїздок школярів” [9].

Уявлення щодо організаційної структури, яка забезпечує шкільний туризм в області по лінії облоно, дає наступний абзац:

“30 листопада 1982 року проведено обласний семінар відповідальних секретарів штабів “Всесоюзної туристської краєзнавчої експедиції “Моя Батьківщина – СРСР”, інспекторів рай(міськ)оно, що відповідають за туристсько-краєзнавчу роботу, директорів районних (міських) домів піонерів, директорів станцій юних туристів на громадських засадах, на якому даний аналіз стану туристсько-краєзнавчої роботи і поставлені завдання з подальшого розвитку туризму серед піонерів та школярів області” [10].

Отже, організаційна структура – це районні (міські) дома піонерів, станції юних туристів, а також туристські секції, гуртки і клуби у шкільних і позашкільних закладах, опорні школи з дитячого туризму і туристського краєзнавства.

Управлінська структура представлена відповідальними секретарями штабів “Всесоюзної туристської

красназавчої експедиції “Моя Батьківщина – СРСР”, (акції, що здійснюється спільно з БММТ “Супутник”), інспекторами рай(міськ)оно, що відповідають за туристсько-красназавчу роботу, директорами районних (міських) домів піонерів, директорами станцій юних туристів на громадських засадах.

Виконавці – інструктори шкільного туризму з числа вчителів загальноосвітніх шкіл.

Як видно, шкільний туризм переважно орієнтований на пізнання свого краю, тому його безумовно можна вважати місцевим, таким, що здійснюється маршрутами області.

Здійснення цих маршрутів у переважній більшості вимагає транспортних засобів від автобусів до річкових суден, відповідних причалів, пристаней, тощо. Проте ці засоби ані БММТ “Супутник”, ані профспілки не забезпечують, оскільки вони, в переважній більшості, не знаходяться на балансі установ, що входять до цих структур. Це означає, що і обласне Бюро “Супутник” і обласна рада з туризму та екскурсій ВЦРПС та її установи мають орендувати ці транспортні засоби, або оплачувати їх послуги погодинно, а за стан транспортних шляхів, як правило, відповідає місцева влада. На той момент це не тільки рай- чи міськвиконкоми, а й фактично контролюючі їх органи – райкоми, міськкоми і обкоми комуністичної партії України.

Тому, щоб з’ясувати, як попит на туристські поїздки по обласним маршрутам впливали на розвиток туристської інфраструктури, треба звернутися до звітів, які надаються Миколаївському обкому КПУ відповідними структурами у 1983 р., тим більше, що у п. 5 вже згадуваної Постанови № 44 зазначалося:

“Миколаївському морському і річковому портам виділяти на умовах орендної і погодинної оплати необхідну кількість облаштованих теплоходів та інших плавзасобів для екскурсійного обслуговування трудящих. Забезпечити своєчасний ремонт причалів на острові “Березань”, у зоні відпочинку Коблево та Кінбурнській косі.

Очаківському і Березанському райвиконкомам, миколаївському морському і річковому портам спільно з обласною радою з туризму та екскурсій вирішити питання про будівництво причалів у зонах відпочинку Очакова і Рибаківки” [11].

В Інформації, яку надає Миколаївська обласна рада з туризму та екскурсій, відмічається: “У 1982 році здійснено капітальний ремонт причалу у зоні відпочинку Коблево, поточний ремонт причалу на острові Березань. Виконано 50 процентів обсягу робіт з будівництва причалу на Кінбурнській косі, завершення якого намічено на третій квартал 1983 року. Обстежена берегова лінія в зоні відпочинку Рибаківка з метою закінчення будівництва причалу у 1984 році.

Згідно завданню обкому партії і облвиконкому Миколаївським морським і річковим портами обладнано і виділено обласній раді з туризму 4 теплоходи “Глісер”, “Чумак”, “Шостакович”, “Радуга-14” для перевезення туристів, відпочиваючих, піонерів і школярів на умовах орендної оплати” [12].

Отже, вплив на транспортну інфраструктуру області місцевого туризму, несумнівний: відремонтовано, побудовано і спроектовано причали, які необхідні для прийому суден, що возять туристів як на відпочинок, так і на екскурсії.

Окрема складова інфраструктури на рівні місцевого туризму – туристичні бази, що підвідомчі облраді. В “Інформації...” з цього приводу зазначалося: “За останні роки значно зміцнилася матеріальна база підвідомчих облраді туристських баз, що дозволило значно покращити умови і якість обслуговування туристів, впровадити низку нових прогресивних форм обслуговування. З 1980 року турбази “Очаків” і “Южний Буг” розпочали планомірний прийом батьків з дітьми, для чого виділені спеціальні спальні номери у корпусах, обладнані ігрові кімнати і майданчики, місця на пляжах. Продовжується робота з розвитку сімейного відпочинку. Значно розширене екскурсійне обслуговування туристів: до програми обслуговування включені виробничі і теплохідні екскурсії, проводяться культурно-масові і спортивні заходи” [13].

Відмітимо, що останній пункт є особливо знаменним: обласна рада з туризму та екскурсій оперативно реагує на пункт Постанови №983 щодо уваги до подальшого розвитку сімейного туризму.

Ще одним напрямом роботи обласна рада з туризму та екскурсій був самодіяльний туризм в області. Хоча структурні одиниці такого туризму – клуби і гуртки на підприємствах, установах і організаціях – діяли на громадських засадах, рада здійснювала загальне керівництво, надавала методичну і організаційну допомогу, залучала до кваліфікаційних заходів і змагань.

“Проводилися заняття у школах з підготовки керівників походів гірського, лижного і пішохідного туризму, семінари суддів змагань. Представники комісій з видів туризму, а також штатні працівники туристських клубів і облради пройшли підготовку на Всесоюзних і республіканських зборах і нарадах. С грудня 1981 року по серпень 1982 року працювала обласна школа туризму. На семінарах з підготовки керівників водних і гірських походів пройшли навчання більше 100 осіб. Збірні команди Миколаївської облради з лижного, водного, спелеотуризму тощо приймали участь у республіканських змаганнях, перед змаганнями проводилися тренувальні збори. На IV республіканському зльоті туристів України делегація Миколаївської області посіла загальнокомандне III місце у другій групі областей” [14].

Не залишалася осторонь і обласна рада з туризму і екскурсій від контролю за діяльністю туристських клубів і секцій, про що свідчили наступні рядки “Інформації...”: “Активно працюють секції гірсько-пішохідного туризму на Чорноморському суднобудівельному заводі і Миколаївському суднобудівельному інституті. Протягом 1981-1982 років здійснено категорійні походи по Миколаївській і Кримській областям, в Карпати, на Кавказ, Алтай. Тянь-Шань.

Серед учнів середніх шкіл щорічно проводяться змагання з спортивного туризму, орієнтуванню, експедиційні походи в рамках всесоюзної експедиції молоді "Моя Батьківщина – СРСР". Найбільш активно ця робота проводиться у середніх школах № 6,127,18,35, школі-інтернаті № 7.

У літній період в районі працює 3 спортивно-оздоровчих табори на 1200 місць (в суднобудівельному інституті, сільськогосподарському і залізничному технікумах)" [15].

У тому ж документі повідомляється, що за звітний період було відкрито туристський клуб на Південно-Українській атомній електростанції.

Таким чином, підсумовуючи, можемо дійти наступних висновків.

По-перше, внутрішній туризм по лінії БММТ "Супутник" Миколаївського обкому комсомолу на території області за період з 1979р. по 1982 р. має характер коливань:

Якщо порівняти з 1979 роком, то у 1980 році кількість туристів, що в'їхала, збільшилася майже на півтори тисячі зі 16681 до 18042, а що виїхала зменшилася майже на тисячу з 4955 до 3968. Серед тих, хто виїхав 210 учнів ПТУ, а на маршрутах вихідного дня їх кількість становила 285 з 7603.

Отже, у 1981 році порівняно з 1980 роком суттєво збільшилися всі показники:

Прийнято 27718 проти 18042, тобто майже на десять тисяч, виїхало за межі області 10056 проти 3968, тобто більше ніж на шість тисяч, і на 3669 більше туристів відправилося по маршрутах вихідного дня. З 7603 у 1980 до 11272 в 1981р.

Отже, у 1982 році спостерігається скорочення кількості туристів, що в'їхала з 27718 до 21845, Проте збільшилася кількість туристів, що виїхала на внутрішньосоюзні маршрути з 10056 у 1981 до 10330 у 1982 р., ізнов-таки зменшилася кількість туристів по маршрутах вихідного дня з 11272 у 1981 році до 8564 у 1982 році.

Тим не менше, за цей період спостерігається тенденція зростання кількості туристів, що задіяні на маршрутах вихідного дня по лінії «Супутника» з 7603 у 1980 році до 8564 у 1982 р. Серед улюблених маршрутів маршрути до Одеси, Херсону, а також екскурсії по Миколаєву і поїздки на теплоході по р. Південний Буг.

По-друге. Місцевий туризм розвивається і по лінії відділу народної освіти Миколаївського облвиконкому. Для цього туризму є характерним домінування як раз місцевих маршрутів по області оскільки шкільний туризм має краснавчий характер і переважно орієнтований на пізнання свого краю.

По-третє. Крім БММТ "Супутник" і обласного відділу народної освіти місцевий туризм становить потужну складову профспілкового туризму, якій здійснюється по лінії обласної ради з туризму та екскурсій.

Місцевий туризм виявився потужним фактором впливу туристської інфраструктури області, що спричинив у зазначений період низку кроків місцевої влади з реконструкції, будівництва і проектування низку об'єктів у зонах відпочинку Коблево, о-ві Березань, Кінбурнській косі, сприяв залученню засобів перевезень, розширення послуг туристичних баз та збільшенню кількості туристських гуртків, секцій, клубів в установах і школах Миколаївської області.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-7, оп.80, спр. 82.
2. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-3, оп.36. спр.34, арк. 60.
3. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-3, оп.36. спр.35, арк. 2.
4. Там само.
5. Там само.
6. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-3, оп.37. спр.37, арк. 11-12.
7. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-3, оп.39, спр.49, арк.4-5.
8. Державний архів Миколаївської області. – Ф.П.-7, оп.80, спр.82.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само.

Анотація

Стаття присвячена з'ясуванню характеру розвитку такого різновиду внутрішнього туризму як місцевий туризм у Миколаївській області кінця 70-х-першої половини 80-х років та його вплив на розвиток туристської інфраструктури.